

מושבים שניבנו כדי לייצר חלב, ושניבנו בהם רפתות, מחלבות ומתקנים מיוחדים — הפכו ליצרני ירקות, ולהיפך.

כל אלה הם מימצאים של דוחות הסוכנות עצמה. אפשר להמשיך ברשימה זו לאורך כל הגליון, ולהביא עשרות ומאות דוגמות לכל מקרה ומקרה.

בכפר שמואל, למשל, ניבנו הבתים בערוץ האדני. הם נשטפים בחורף. כמושב אליקים הוקצבו למתיישבים 2500 דונם. הסוכנות הניחה קווימים בחצי מן השטח. למתיישבים סופקו בתים, כלים, זרעים, זבלים, הכל. רק בשנת 1960 התברר שלמעשה רק 300 דונם מכל השטח ראויים לעיבוד.

אפשר לספור על ליקויים ברשת המים במושבים כמו כפר יעבץ, אמונים, פורת. על מיגרעות הנייר בבית-עריף, גינתון, זיתן. על תכנון פיוזי לקוי באחיסמך, מזר, צפריה. על חוסר תכנון הקרקע במושבים עמיקם, גבעת נילי, עופר, כפר זיתים. על מיבנים שהוקמו ללא צורך במושבים נתיבי-השיירות, בכורה, ניריפה, ועל הכרמים של גילת ותקומה. וגם פה הרשימה ארוכה.

בכל פעם שנעשה ניסיון לתקן את המעוטה — נוספו הוצאות מיותרות, ורבו הטעויות. כשהתברר שרפת עם שתי פרות אינה יכולה להיות כדאית — נקבעה מיכסה של חמש פרות. רפתות הוגדלו, מיבנים חדשים ניבנו, ורק אז התברר שבעצם הרפת הכדאית חייבת להתבסס על יחידה מינימלית של שמונה פרות. כ־70 אחוז מבעלי הרפתות במושבים מחזיקים עד היום רפתות קטנות מהמינימום הכדאי.

דוגמה אחרת היא ענבי הסולטנינה בנגב. זן זה אינו מתאים לאקלים הנגב, והוא אינו ניקלט יפה בשוק. בכל זאת ניטעו אלפי דונאמים כאלה. בשנת 1963 החליטה מחלקת התיישבות לתקן את המעוטה, והקימה בית-חרושת ליצור צימוקים.

המיוספל לא הצליח לנצל את כל כמות הענבים. הצימוקים שלו היו גרוועים, וקשה היה למכור אותם. הפסדי המיוספל התחספו להפסדי הכרמים.

המחלקה להתיישבות ניסתה גם לתקן את הליקויים במצב השיכון במושבים. מאות אלפי לירות הוצאו על בניית אסבסטונים ליד הבתים של המשפחות מרובות-הילדים. כל הכסף הזה בוזבז, כי המתיישבים העדיפו להמשיך לחיות שמינה בחדר אחד, ובלבד שלא להשאיר את ילדיהם לבד בחושיך. במיבנה רעוע מחוץ לבית.

שורש באדמות הלאום

כדי הביאה הסוכנות את העולים החדשים בכפרים רבים לידי יאוש. כל מי שיכול היה לנטוש את המושב — עשה זאת. 40 אחוז מהבתים במושבים עומדים ריקים. התיישבות שנתרו מפרקים מהם את הלתות, החלונות והרצפות. מה שנשאר מתפורר, והנוק מגיע למאות אלפי לירות.

במושבים נשארו המשפחות שלא יכלו להתגורר בעיר. אחוז המיקרים הסוציאליים בהם הוא גבוה מאוד, ולאילה אין כל נטיה לצאת העירה.

דוגמה: מושב ישיביה שבנגב.

אומר מבקר הסוכנות: "ישיביה הוקם בשנת 1950, ומ־104 יחידות המשק שבו, תפוסות כיום רק 44. אין במקום כל פעילות חקלאית, וזה מספר שנים שהמחלקה להתיישבות דורשת מהתושבים לפנות את המקום. לתושבים הופסק מתן עזרה רפואית, עזרה חקלאית ומישיקית. שרותי חינויים וזכרניה. למעשה הוזנחו תושבי המקום לחלוטין."

מתיישבים שניסו ברצינות לחיות מחקלאות, שניצלו את אדמתם כפי שצריך, ושהשתמשו נכון בכלים שעמדו לרשותם, לא הצליחו להגיע לרמת-מחיה מינימלית. ההכנסה הממוצעת של חקלאי במושבים מתוכננת אומנם ל־500 לירות לחודש, אבל רק אחוז קטן מצליח להגיע לזה. הרוב המכריע מרחיק בקושי 250 עד 280 לירות לחודש.

כל אחד מהם חייב רכבות לירות לסוכנות ולהנהלות המושבים. העדי המושבים פושטים את הרגל בצורה כרונית מאז הקמתם. לכן לא מפליאה הפיסקה הבאה בדו"ח-השבון מבקר הסוכנות:

"ליקויים בתיכנון הראשוני, אספקת אמצעי-ייצור שלא התאימו לניצול חקלאי מלא, שגיי אות בתיכנון יסודי של ענפי-הייצור, חוסר ידע מיקצועי והדרכה בלתי מספקת, ניסיונות שלא עלו יפה... כל אלה הביאו לשנים של הרגשת מרירות ואיוש... רמת הכנסה נמוכה מן המינימום הדרוש, בגלל אמצעי-ייצור בלתי מספקים ומיכסות-ייצור מצומצמות — תרמו אף הם לתלישותו של המתיישב מאדמתו ולחירוף אחר מקורות פרנסה אחרים... חוסר ידע מצד המדריכים גרם לכך שמושבים רבים הפכו לחלקות נסיוניות. כשלונות בשטח הייצור החקלאי הביאו את המתיישבים ליאוש, ולעתים לבריחה. מתיישבים הסתכנו בחובות, אך לא ראו שכר לפעולתם, ועל כן החלו לעזוב את המושבים — לעתים הם עשו זאת בחשאי."

כתב-אשמה נוראי זה אינו מפריע למבקר הסוכנות לסכם את דבריו כך: "המשמעות שנה עברו מאז הובאו להתיישבות הצעירה ראשוני העולים... ללא ידע אלמנטרי בחקלאות... ולאט לאט הפכו לאיכרים של ממש, השואפים להכות שורשים באדמת הלאום."

מי שיקרא שוב את הקטע הקודם, ואחריו את המשפט האחרון — יקבל שיעור באקרוביטיקה, ציונית. במקרה הטוב אפשר סתם לחייך למראה צביעות כה מתחסדת.

זכנמי-זלזלם

מרבית השגיאות המחרוזות הללו נעשו כאשר ראש מחלקת ההתיישבות היה לוי אשכול. רוחו עדיין שורה על המחלקה, על מנגנונה ועל מנהלה הנוכחית, רענן וייץ. אלה אינם מתרגשים מן הביקורת. יש להם סיבה לכל טעות, ואף אחת מן השגיאות אינה באשמתם.

להגנתם הם טוענים, כי רוב השגיאות מקורן בחיפזון בו הוקמו הישובים בשנות העליה הגדולה, מ־1949 עד 1952. כשמוכיחים להם שאותן שגיאות נעשו גם בשנים השקטות שלאחר מכן — מטילים ראשי המחלקה את האשמה על משרד החקלאות ומתכנניו, ועל התנאים האובייקטיביים.

הטענה האחרונה היא המצחיקה ביותר. היא מזכירה את עשרת חכמי-חלם שניסו לדעת אם הם באמת עשרה, ולא הצליחו, כי אף אחד מהם לא זכר לספור את עצמו.

כך, למשל, מצדיקה מחלקת ההתיישבות את הטעויות בענף הרפת, ומטילה את האשמה על יריות החמירים בשוק החלב בארץ. המחלקה שוכחת רק לספור את עצמה בעניין, כי מחירי החלב ירדו כאשר הרפתות של מתיישבי הסוכנות התחילו להזרים חלב אל השוק המקומי.

באותו טיעון חלמאי מצדיק רענן וייץ את הטעויות במטעים, בלול ובפרדסים. ומחלקת ההתיישבות ממשיכה להוציא 13 מיליון לירות לשנה על החזקת פרדסים, ברובם חתיקים (בני 12—5 שנה) ומניבי פרי, בשעה שחברות כמו רסקו ומחרון, גורפות הון מפרדסיהן כבר החל מהשנה החמישית.

את כל השגיאות שהוזכרו, ועוד רבות שלא הוזכרו, עשתה מחלקת ההתיישבות כבר לפני 15 שנה, כשצוות עובדיה מנה 950 איש. היום ממשיכה המחלקה לכזבו מיליונים, למרות שאין לה יותר שום תפקידי ביצוע, ומספר עובדיה מגיע ל־2000. צחת למוד שגיאות זה בולע 18 מיליון לירות לשנה. הסוכנות היהודית לארץ-ישראל משתפת בתקציב המחלקה רק ב־16 מיליון לירות, מה שלא מספיק אפילו

המתיישבים שקעו בחובות — עזבו בחשאי

לכבות את ההוצאות. את יתר התקציב משלמת ממשלת ישראל מתקציב הפיתוח של משרד החקלאות. זה מסתכם ב־48 מיליון לירות לשנה הקרובה, שנת החיסכון, הקימוצים והחיתורים.

ממשלת-ישראל התביישה קצת להודות שהיא נותנת לגוף מסורבל, פורני וחסר כשרון זה, סכומים גדולים שכאלה. לכן הוסחה הדבר בתקציב המדינה. הממשלה מודה בגלוי שהיא מקציבה למחלקת ההתיישבות רק 32 מיליון, ואילו 16 מיליון נוספים הוצעו בשתי שורות קטנות, בהן נאמר שהממשלה תיקנה איגרות חוב של הסוכנות בסכום זה.

כשמתיישבי הסוכנות והנהלות המושבים פושטי-הרגל יחזירו לסוכנות את חובותיהם — החזיר גם הסוכנות חוב זה לממשלה.

המפתח המפלגתי

מ־64 מיליון הלירות שיעמדו לרשות המחלקה השנה, יוקדש החצי לביסוס המשקים הקיימים. מזה 12 שנה עוסקת המחלקה בביסוס המשקים הקיימים. מדי שנתיים מתפרסמת תוכנית, על פיה יסתיים הביסוס תוך תקופה קצרה. לשם כך הוכפל מספר עובדי המחלקה ונקבעו תקציבים אסטרונומיים. אבל כל פעם מתברר שזה לא כל כך פשוט, שיש עוד הרבה מה לעשות, שחשוב שהמחלקה תקבל עוד ועוד תקציבים, כי יש לה עדיין תפקיד.

• כותב מבקר הסוכנות:

"הביקורת העלתה כי במספר מושבים מודרכים הורע המצב הכספי על אף הזרמת ה־100 מיליון מהסוכנות היהודית. במושבים אחרים גדלו חובות האגודה וחובות החברים בסכומים העולים על הסכומים שניתנו עליהם המחלקה להתיישבות."

"העברת מושבים מטיפול רגיל לביסוס, דורשת עריכת סקרים על מצבם הכלכלי, וזאת על מנת לתכנן את הביסוס בהתאם לתנאי המושבים. הביקורת לא מצאה כל סקרים מסוג זה."

"השינויים שחלו ברמת-החיים ובתקן של המשקים שניכללו בתכנית הביסוס, הביאו בכמה מיקרים למצב כלכלי קשה, שהצריך טיפול מיוחד נוסף מטעם המחלקה להתיישבות."

נשאלת השאלה: למה לא בוצעה כל ההתיישבות על-ידי משרד החקלאות?

ישוב הארץ הוא תפקיד ממלכתי מאין כמוהו, והעולים החדשים שיושבו — הם אורחי המדינה.

לשאלה זו יש שלוש תשובות:

- (א) מנגנון הסוכנות היה קיים, ושום מנגנון אינו מתפרק מעצמו ומרצונו.
- (ב) אילו היה טיפול ממלכתי בהתיישבות — ממילא היתה המדינה נאלצת לתת טיפול דומה גם לכפר הערבי.
- (ג) ההתיישבות בארץ מחולקת לזרמים מפלגתיים, החוששים מפיקוח פרלמנטארי ודמוקראטי.

אין ספק שאילו היתה ההתיישבות מבוצעת על-ידי משרד-החקלאות, היתה הביקורת הפרלמנטאריה השוטפת מונעת את מרבית הטעויות. כך היו נחסכים מיליוני לירות, וכך היה נמנע הביובו שבכפילות בין משרד-החקלאות למחלקת ההתיישבות.

מבקר הסוכנות עצמו מדגיש את אחת הסיבות לקיומה הנפרד של מחלקת ההתיישבות: "בחירת הישובים המתאימים לצאת מטיפול הסוכנות לא נערכה בהתאם לשיקולים משקיים וכלכליים בלבד, כי אם גם לפי מספר משקי הביסוס שניקבעו לתנועה אליה משתיין המושב."

זהו פסוק מאיר עיניים. כספי הממשלה, הניתנים למחלקת ההתיישבות, מחולקים על-ידה על-פי מפתח מפלגתי. מושב פושטרול צריך גם לדעת להשתייך לתנועה הנוכחית, כדי לזכות בעזרה.

עובדה זו נוצלה בהרחבה בבחירות האחרונות. על כך, ועל הכפילויות השונות בין הממשלה והסוכנות — ברשימה הבאה.